

1835 yılında Trablusgarp'ın yönetimi-
nin tekrar doğrudan İstanbul'a bağlan-
masıyla birlikte bunları idare etmek üze-
re kendi aralarından itibarlı biri başağa
seçilmeye başlandı. Son dönemdeki idarî
islahatlar esnasında 1878'de kaymakam-
lığa çevrilen başağalık makamına İstan-
bul'dan da tayinler yapıldı. Başağa, âde-
ta kendi başına buyruk gibi davranarak
sur kapıları dışındaki emniyet ve asayiş
üzerine almakta, suçluları yakalatıp ada-
lete teslim etmekteydi.

Eyaletlerdeki kuloğulları silâh altına
alınabilecek konumda hazır bekleyen bir
sınıf gibi görölse de ihtiyaç anında sayı-
ları ancak birkaç bini bulmaktaydı. Özel-
likle son dönemlerde Trablusgarp'ta dü-
zenli askerî birlik olarak eğitilmeleri icap
etti. II. Abdülhamid zamanında (1876-
1909) buraya gönderilen askerî teftiş he-
yeti bu eğitimi yerinde inceledi. Yılda iki
ay müddetle, yaşları on beş ile elli arasın-
da değişen piyade kuloğulları haftanın iki
günü isteğe bağlı olarak ve bir işle meş-
gul olmadıkları sürece yürüyüşten ibaret
bu eğitimi görüyorlardı. Süvariler ise at
üzerinde tüfekli eğitime tâbi tutuluyordu.
Fizan sancağı hariç bütün Trablus-
garp vilâyetinde incelemelerde bulunan
bu heyet kuloğullarının yerli ahali üze-
rinde nüfuz sahibi olmadığını gördü.

Trablusgarp'ta emniyet ve asayiş te-
min etmeleri karşılığında kendilerine ta-
nınan vergi muafiyetinin 1309 (1891-92)
yılında kaldırılması üzerine 2000 kuloğlu
buna karşı çıktı. Bunların elebaşılarının
yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi isten-
di. Ayrıca bütün imtiyazları kaldırıldı,
nüfus ve emlak kaydı ile tapu düzenleme-
si yapılması kararı alındı. Bu amaçla gön-
derilen memurları engellemeye çalışılarsa
da bu işlem kısa zamanda tamamlanarak
Osmanlı idaresi sur içinde olduğu
kadar sur dışında da yerleştirildi. İmtiyaz-
larının kaldırılmasının ardından haklarını
aramak üzere içlerinden birkaç kişiyi giz-
lice İstanbul'a gönderdilerse de bundan
bir sonuç çıkmadı.

İtalyan işgalinden sonra kurulan Libya
Devleti'nde de önemli makamlara kuloğ-
lu sınıfına mensup kimselerin bizzat kral
I. İdris tarafından getirildiği bilinmekte-
dir. Kralın bağımsızlık savaşındaki arka-
daşlarından Cemâleddin Başağa ve ilk
başbakan tayin ettiği Sâdullah Koloğlu
bunların başında gelmekte olup ülkenin
yeniden teşekkülünde önemli görevler
üstlendiler.

Tunus'ta ise Sinan Paşa'nın oluşturdu-
ğu idare sonraki yıllarda bir ağa ile ona

bağlı kuloğullarının eline geçti. Tunus
beylerinden Hammûde Paşa ve Mustafa
Paşa bunlardan askerî güç oluşturdu. As-
kerlik yapabilecek vasıftaki kimseler eğer
Divânü'l-cünd'e kayıtlı değillerse baba ve
dedelerinin isimlerine dayanılarak kuloğ-
lu olduklarına karar verilip orduya alın-
maktaydı. Tunuslu tarihçilerden Muham-
med Sagir b. Muhammed, Bicâye şehrin-
deki kuloğlu sınıfına mensup olup eserle-
rinde bu sınıfın sıkıntılarına temas eder.
XIX-XX. yüzyıl Tunus ulemâsının % 10'u
gibi önemli bir kısmı bunlar arasından ye-
tişmiştir. Babaları idarî ve askerî görev-
lerde bulunan âlimler arasında Hasan b.
Yûsuf, Hamdân Hoca, Muhammed Bay-
ram, Sâdık Sefer, Ahmed b. Murâd ile
Muhammed b. Yûsuf gibi önemli kimse-
ler bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet - Eyâlât-ı Mümtâze, nr. 573, 678;
BA, HH, nr. 16872, 22505 C, 22517; BA, DÜİT,
Dahiliye 1283/39017; Dahiliye 1308/95393;
Dahiliye 1309/99704; BA, A.MKT, Dahiliye-
Trablusgarp, nr. 2-52, 2-65; BA, Y.EE, nr. 10/
24, 122 (121), 2389; BA, BEO, *Ayniyat Defter-
leri*, Arabistan, nr. 1620, s. 37; BA, BEO, *Ayni-
yat Defteri*, Trablusgarp, nr. 358, s. 41, 44; Meh-
med Fuad v.dğr., *Trablusgarp ve Bingazi'de İc-
râ Eylediğimiz Erkân-i Harbiyye Seyahatine*
Dâir Olan Tâlimât, İÜ Ktp., nr. 8897, s. 12-16,
31, 64-68, 113; Ali-Ahmed Nuri, *Trablusgarp*
ve Bingazi ve Fizan Kıtalarına Dair, İÜ Ktp., nr.
5002, 1301, s. 47; Muhammed b. Halil Galbûn,
Târih-i İbn Galbûn Beyân-ı Trablusgarp
(trc. Mehmed Nehîcüdî), İstanbul 1284, s. 22-
23, 89; C. Droghojwska, *L'histoire de l'Algérie*
racontée à la jeunesse, Paris 1853, s. 165; Ali
Rizâ Paşa, *Mir'âtü'l-Cezâyir* (trc. Ali Şevki), İs-
tanbul 1293, s. 44-52, 96, 108-110, 136-139;
Hasan Safi, *Trablusgarp Tarihi*, İstanbul 1328,
s. 42-43; Mahmud Naci - Mehmed Nuri, *Trab-
lusgarp*, İstanbul 1330, s. 101, 134; Aziz Samih
İlter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936,
I, 107, 203, 219; Celal Tevfik Karasapan, *Libya*,
Trablusgarp, Bingazi ve Fizan, Ankara 1960, s.
139-142, 161; Ahmed Abdesslem, *Les histo-
riens tunisiens: Dès XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles:*
Essai d'histoire culturelle, Tunis 1973, s. 15,
33, 244, 254; A. H. Green, *The Tunisian Ulama*
1873-1915, Leiden 1978, s. 74; M. Morsy, *Nord*
Africa: 1800-1900 a Survey from the Nile Val-
ley to the Atlantic, London 1984, s. 39, 42-43,
47, 129, 135; Hamdan Khodja, *Le miroir, aperçu*
historique et statistique sur la régence d'Alger,
Paris 1985, s. 58, 84, 88, 133-138, 148-150,
306; A. Martel, *La Libye 1835-1990*, Paris
1991, s. 38-39; a.m.f., "L'armée d'Ahmed Bey
d'après un instructeur français", *Revue inter-
nationale d'histoire militaire*, sy. 18, Tunis
1956, s. 373-407; J. Mignon, "La milice des
janissaires de Tunis au temps des Dey's (1590-
1650)", a.g.e., s. 301-325; M. H. Chérif, "Algé-
rie, Tunisie et Libye: Les ottomans et leurs
héritiers", *Histoire générale de l'Afrique*, Paris
1999, V, 300, 318; Ahmet Kavas, "Kuzey Afri-
ka'da Bir Osmanlı Nesli: Kuloğulları", *Osm.Ar.*,
XXI (2001), s. 31-68.

AHMET KAVAS

KULOĞLU MUSTAFA

Saz şairi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur.
XVI. yüzyılın sonlarında doğduğu ve XVII.
yüzyılın ortalarında öldüğü tahmin edil-
mektedir. Yeniçeri Ocağı'ndan yetişen Ku-
loğlu'nun asıl adının Süleyman ve kendi-
sinin Safranbolulu olduğu ileri sürülmüş-
se de (Köprülü, *Türk Sazşairleri*, s. 122;
a.m.f., *Hayat*, VI/132 [1929], s. 2), daha
sonra tesbit edilen, "Sen beni âsan mı
sandın ey Kuloğlu Mustafa" ve, "Ben Ku-
loğlu Mustafa'yım mâlim güzele ben"
mısralarından asıl isminin Mustafa oldu-
ğu anlaşılmıştır (Öztelli, *Üç Kahraman*
Şair, s. 275, 277). Evliya Çelebi yaşadığı
dönemin çöğür şairlerini sayarken Kuloğ-
lu'ndan da söz etmekte, Naîmâ, Genç Os-
man'ın katili Dâvud Paşa'nın idam edile-
ceği sırada koybundan birtakım kâğıtlar
çıkarak padişahı kendi isteğiyle öldür-
mediğini belirtmesi üzerine Kuloğlu adlı
bir yeniçerinin ileri atılarak onu cellâdın
elinden aldığını yazmaktadır. Cahit Özel-
li, bu olaydan hareketle Kuloğlu'nun sa-
raya yakın bir asker olabileceği ihtimali
üzerinde durmaktaysa da (a.g.e., s. 276)
burada adı geçen "Kuloğlu'nun özel bir
isim mi yoksa "yeniçerilere mensup" an-
lamında bir sıfat mı olduğu şüphelidir.

Kuloğlu I. Ahmed (1603-1617), I. Mus-
tafa, II. Osman, IV. Murad, Sultan İbrâhim
ve IV. Mehmed (1648-1687) dönemlerin-
de yaşamış, bu dönemlerdeki çeşitli olay-
lara karışmış veya şahit olmuştur. Onun
bilhassa IV. Murad'a büyük bir saygıyla
bağlı olduğu ve hükümdarın yakınında
bulunduğu, şiirlerinden ve özellikle Ce-
zayir'e sürgün edilmekten dolayı yazdığı
sanılan, "Nazlısıydın sen de Sultan Mu-
rad'ın" mısraının yer aldığı koşmadan an-
laşılmaktadır (a.g.e., s. 285). Saz şairleri-
ne değer veren IV. Murad'ın ölümünden
sonra padişah olan Sultan İbrâhim döne-
minde Kuloğlu gözden düşerek Cezayir'e
sürülmüştür. Bu sürgün esnasında eski
güzel günlere büyük bir özlem duyduğu
yine bu konudaki şiirlerinden sezilmek-
tedir (a.g.e., s. 289, 301, 321).

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren
saz şairlerinin de aruz vezniyle şiir söyle-
mesi modasının hazırlayıcılarından olan
Kuloğlu çağdaşları arasında en yaygın
şöhrete sahip isimlerdendir. Bu şöhretini
ondan sonra yetişen ve kimseyi beğen-
meyen Âşık Ömer de *Şâir-nâme*'sinde,
"Kuloğlu'nun belli nâm ü nişânı" mısraıyla

dile getirmiştir (Ergun, *Âşık Ömer*, s. 433). Halk şairlerinden pek çoğunun Kuloğlu'nun şiirlerine nazîre yazması da onun gerek yaşadığı dönemde gerekse öldükten sonra yaygın şöhretinin bulunduğunu göstermektedir.

Halk şiiri tekniğini iyi bilen Kuloğlu'nun şiirlerinde tasavvufun etkisinden tamamen kurtulamamakla birlikte aşk ve kahramanlık konuları önemli bir yer tutar. Kayıkçı Kul Mustafa ve Kâtîbî ile çağdaş olan Kuloğlu halk zevkinin inceliklerini ve güzelliğini kuvvetle kavramış, bu anlayışla yazdığı şiirlerine sanatçı kişiliği de eklenince başta Gevherî olmak üzere pek çok şairi etkilemiştir. Aruz vezniyle yazdığı şiirler hece vezniyle yazdıkları kadar başarılı değildir.

Kuloğlu'nun ömrünün uzunluğuna, şöhretinin yaygın oluşuna ve şairlikteki kabiliyetine rağmen günümüze çok az şiiri gelebilmiştir. Şair üzerinde ilk çalışmayı yapan Sadettin Nüzhet Ergun XVII. *Asır Saz Şairlerinden Kuloğlu* adlı eserinde on dokuz şiirini, M. Fuad Köprülü *Türk Sazşairleri*'nde üç koşma ve iki semâisini, M. Halid Bayrı iki koşma ile bir destanını, Hayri Akyüz ise bir koşmayla bir divanını yayımlamıştır (bk. bibl.). Kuloğlu üzerinde en geniş çalışmayı yapan Cahit Öztelli'nin eserinde ise (bk. bibl.) şairin yetmiş beş şiiri yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 283; Naîmâ, *Târih*, II, 249-250; Sadettin Nüzhet [Ergun], XVII. *Asır Saz Şairlerinden Kuloğlu*, İstanbul 1933; a.mlf., *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1935, s. 433; M. Fuat Köprülü, *Türk Sazşairleri* (İstanbul 1940), Ankara 1962, s. 122-123, 132-135; a.mlf., "XVII. Asır Sazşairlerimizden Kuloğlu", *Hayat*, VI/132, Ankara 1929, s. 2; Cahit Öztelli, *Üç Kahraman Şair: Koroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu*, İstanbul 1974, s. 275-358; a.mlf., "Kuloğlu Hakkında", *TFA*, I/17 (1950), s. 267-268; a.mlf., "Kuloğlu'nun Yeni Bulunmuş Şiirleri", a.e., I/19 (1951), s. 299; a.mlf., "Kul Oğlu", *TDL*, sy. 61 (1956), s. 34-37; a.mlf., "Kuloğlu Mustafa", *TDEA*, V, 438; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihî*, İstanbul 1979, II, 706-707; Mehmet Halit Bayrı, "Kuloğlu", *TFA*, III/63 (1954), s. 995-996; Hayri Akyüz, "Kul Mahlaslı Şairler- Kuloğlu ve Kayıkçı Kul Mustafa", a.e., IV/90 (1957), s. 1437-1438; Hamdi Hasan, "Kayıkçı Kul Mustafa'nın Bilinmeyen Bir Şiiri", *el-Hilâl*, X/78, Üsküp 1996, s. 7; Fahir İz, "Kuloghlu", *El²* (İng.), V, 367.

NURETTİN ALBAYRAK

KULU, Fahreddin

(bk. FAHRÎ EFENDİ).

KUM

(کوم)

İran'ın en önemli
dinî merkezlerinden biri.

Zağros sıradağlarının kuzeydoğu kolunun eteklerinde ve Kum ırmağı kıyısında deniz seviyesinden 930 m. yükseklikte kurulmuştur. Tahran'ın 150 km. güneybatısında bulunan şehir aynı zamanda Kum idarî bölümünün de (şehristan) merkezidir. Şehrin yakınındaki Kal'a-i Duhter tepesinde bulunan çanak çömlek parçaları yörenin milâttan önce V. binyıldan itibaren iskân gördüğünü göstermekte, çevredeki Selevkî ve Sâsânî mimarlık eserleri de bu iskânın yoğunlaştığı dönemler hakkında bilgi vermektedir. Bazı yazılı belgelerden, ne zaman kurulduğu bilinmeyen Kum'un Büyük İskender tarafından tahrip edildiği ve Sâsânî Kralı I. Kubâd (488-531) tarafından tekrar kurulduğu öğrenilmektedir (Ali Asgar Fakihî, I, 54-55). 23 (644) yılında Ebû Mûsâ el-Eş'arî kumandasındaki İslâm ordusunun fethettiği söylenen şehri (İA, VI, 981) çok daha sonra 94'te (712-13) Kûfeli Şîî Araplar'ın kurduğu yolunda da bir görüş bulunmaktadır (*El²* [Fr.], V, 370). Buna göre Kûfeli Şîî Araplar burada birbirine yakın yedi ayrı yerleşim merkezi kurmuşlar ve bunları bir surla koruma altına almışlardır. Kum ismi de bu yedi merkezden birinin adı olan Kumîdân'dan, o da Kumemeydân'dan (tepeciklerle çevrili yer) gelmiş olabilir. Şîî kaynaklarında yer alan, Kum adının Kâim lakabıyla anılan Muhammed el-Mehdî taraftarlarınca verildiği yahut Hz. Peygamber'in mi'raca çıkarken kendisine gösterilen ve insanların Hz. Ali'nin imâmetini kabul etmesini engellemeye çalışan şeytan, "kum" (kalk, git) demesiyle ilgili olduğu şeklindeki rivayetler ise şehre kutsiyet atfetme çabasının bir sonucudur.

Şîî dünyasında Kum-ı Mukaddese adıyla anılan şehir özel bir öneme sahiptir. Halk arasında adının Resûl-i Ekrem tarafından konulduğuna, burada oturan kişilerin oldukları yerde sorgulanıp doğrudan cennete gireceklerine, meleklerin ahaliyle birlikte şehri her çeşit belâdan koruduklarına, Ca'fer es-Sâdık ve diğer imamların bu şehirde yaşamış ve yaşayacakları hakkında hayır duada bulunduklarına, ayrıca Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesini ziyaret edenlerin cennetin bahşedileceğine inanılmaktadır. Kum'un Şîîler için önemli bir ziyaret yeri olması, 201 (816-

17) yılında yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın kızı Fâtıma el-Ma'sûme'nin, ağabeyi sekizinci imam Ali er-Rızâ'nın yanına giderken ölmesi ve burada toprağa verilmesi sebebiyledir. Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesinin özellikle Selçuklu döneminde ünü artmış, şehir de bu devirde büyük bir ilâhiyat eğitim merkezi haline gelmiştir. Mekke ve Medine hariç tutulursa Şîa coğrafyasında Necef, Kerbelâ ve Meşhed'den sonra dördüncü sırada yer alan Kum, dinî eğitim merkezi olması sebebiyle Meşhed'den daha önemli sayılmıştır. Fakat XII. yüzyılda dokuz kadar medresesi bulunurken meydana gelen olaylar sebebiyle uzun süre bu vasfını kaybetmiş ve ancak Safevîler döneminde tekrar ilmi canlılığına kavuşmuştur. İlmî canlanmada, I. Şah Tahmasb'ın yaptırıp Feth Ali Şah'ın geliştirdiği Feyziyye Medresesi'nin rolü büyüktür. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Havze-i ilmiyye adıyla bilinen medreseler topluluğu Abdülkerim Hâirî, Muhammed Hücet Kûhkerî, Muhammed Takî el-Hânsârî, Sadreddin el-İsfahânî, Burûcirdî gibi müctehidler tarafından geliştirilip güçlendirilmiş ve buralarda birçok âlim yetişmiştir.

Türkmen ve ilk Safevî sultanlarının kışlık ikametgâhı olan Kum'daki en büyük gelişme, Şah I. Abbas'ın Osmanlı Devleti'nin eline geçen Necef ve Kerbelâ'ya yönelik Şîî ziyaretlerini Kum ve Meşhed'e çe-

Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesi - Kum

